

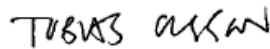
Stockholm 2016-03-14

Remissyttrande

Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design (SOU 2015:88)

Jacob Sahlqvist
Förbundsordförande

Tobias Olsson
Förbundsdirektör

Sammanfattning

Samhället står inför stora utmaningar, inte minst bostadsbrist, klimathot och migration. FNs nya globala mål och överenskommelsen från COP 21 visar en väg framåt, som är både komplex och full med utmaningar. Arkitekturen en av lösningarna och en arkitekturpolitik en av strategierna för att möta dessa utmaningar. Arkitekturpolitiken är en angelägen fråga för alla. Genom att tänka och styra i termer av långsiktig hållbar livsmiljö när vi bygger våra städer kommer vi kunna undvika misstag som kostar pengar och resurser samt vållar problem långsiktigt.

Sveriges Arkitekter är positiva till utredningen och dess förslag i helhet. Det är ett förtjänstfullt arbete att lyfta fram de olika behov som finns idag för att kunna möjliggöra bättre förutsättningar för arkitektur, form och design – en stor del av vår gemensamma livsmiljö.

Sveriges Arkitekter väljer dock, i kontrast mot utredningens direktiv, att inte behandla arkitektur, form och design som ett samlat politikområde. Även om arkitektur, form och design passar väl ihop i kulturpolitiska frågor så skiljer de sig åt markant som näringar betraktat och politiken kring den byggda miljön, det vill säga arkitekturpolitiken, kräver ett eget område. Därmed drar Sveriges Arkitekter andra slutsatser än utredningen och lämnar på några områden andra förslag.

- Vi tillstyrker i stort de nya målen, men vidare arbete behöver göras för att implementera och samordna dem med övriga mål som rör vår livsmiljö.
- Vi föreslår att ArkDes inte ombildas till en ny myndighet för gestaltad livsmiljö
- ArkDes bör istället förbli intakt men med ny instruktion, med fokus även på rådgivning och ny regional struktur för den publika verksamheten.
- Istället för en ny myndighet får Boverket uppdraget kring arkitekturen.

- På Boverket tillsätts den så kallade riksarkitekten (istället för på Statens fastighetsverk) för att leda det uppdraget.
- Riksarkitekten projektleder även myndighetens plattform för hållbar stadsutveckling, som är ett samarbete mellan Boverket, Trafikverket, Tillväxtverket, Naturvårdsverket och Energimyndigheten.
- Riksarkitekten ingår också i den samverkansgrupp som finns mellan statliga myndigheter som agerar byggherrar.
- Riksarkitekten ska samarbeta med länsarkitekterna (planchefer på länsstyrelserna) och med stadsarkitekterna i kommunerna – förutom det samarbete som krävs mellan mellan arkitekter och andra kompetenser på olika nivåer.
- Utredningen missar i viss utsträckning kommunernas viktiga roll och förslag behöver utvecklas och förstärkas
- Den föreslagna fonden är av central betydelse och finansiering behöver lösas.
- Sveriges Arkitekter tillstyrker i stort resten av utredningens förslag och bedömningar kring forskning, grundutbildning, offentlig upphandling, Wild Card, export, internationalisering, men med förstärkningar och konkretiseringar.

Bakgrund:

Sveriges Arkitekter ansluter cirka 95 procent av alla arkitekter, landskapsarkitekter, inredningsarkitekter och planeringsarkitekter i Sverige. I detta remissyttrande används arkitekt som ett samlande namn för alla olika professioner och arkitektur eller den byggda miljön som ett samlande namn för arkitektur, landskapsarkitektur, inredningsarkitektur och planeringsarkitektur.

Det är bra att utredningens direktiv och förslag så tydligt tar sitt avstamp i våra stora samhällsutmaningar som urbanisering, klimatförändringar och bostadsbrist och hur arkitektur, form och design kan hjälpa till att möta dessa.

Alla människor lever sina liv i en fysisk miljö formad av människan - våra livsmiljöer. Inom en generation ska det dessutom beredas plats för ytterligare tre miljarder människor i världens städer. Dessa miljöer kan vara bra eller dåliga, vara en del av problemet eller en del av lösningen. Därmed kan arkitektur, med rätt förutsättningar från politiken, beställd på rätt sätt och utförd på ett bra sätt vara ett kraftfullt verktyg för en positiv samhällsutveckling. I och med den snabba urbaniseringen blir arkitekturen – det vill säga allt mänskligt byggande och formande av den fysiska miljön – allt viktigare. Här är en arkitekturpolitik en viktig komponent för att möta dessa utmaningar.

Under allt för lång tid har arkitekturen setts som en kulturfråga, en fråga som endast rör gestaltning och uttryck. Alltför många har uppfattat arkitektur som något dyrt istället för något smart. Definitionen av arkitektur enligt Nationalencyklopedin är "*allt mänskligt byggande och formande av den fysiska miljön*". Enligt det tidigaste bevarade verket om arkitektur som skrevs av den romerska arkitekten och ingenjören Vitruvius för cirka 2 000 år sedan är arkitekturens kärna balansen mellan skönhet, hållbarhet och funktion.

Mot den bakgrunden är det med vanda vi ser att de bostadspolitiska samtalen mellan partierna än så länge inte verkar leda till fler bostäder, bara sämre städer. När de politiska lösningarna är stora kring det som i första hand styr *kvantiteten* i byggandet, det vill säga bostadsfinansieringspolitiken (flyttskatt, ränteavdrag, hyressättning, fastighetskatt mm) verkar det enklare för politiken att ge sig på det som styr *kvaliteten* i byggandet, det vill säga planeringspolitiken (Plan- och bygglagen, kommunernas roll, miljöbalken mm).

Om bostadsfinansieringspolitiken ska stimulera efterfrågan och möjliggöra kvantiteten i byggandet så ska planeringspolitiken se till att det som byggs blir så bra och hållbart som möjligt. Det är två olika uppgifter, som alltför ofta tyvärr blandas ihop i det numera otydliga begreppet bostadspolitik.

Från Sveriges Arkitekters sida ser vi stora behov som en arkitekturpolitik behöver möta. Det handlar bland annat om en djupare förståelse i samhället om vad arkitektur är och kan göra - en förståelse kring den byggda miljön och hur den skapas. Den offentliga styrning genom lagstiftning, instruktioner till myndigheter, uppdrag till bolag, rådgivning till andra aktörer osv behöver även genomsyras av en sådan förståelse. Vi behöver mer forskning kring miljöers betydelse för människans välbefinnande likväl som kring hållbart stadsbyggande. Grundutbildningen för arkitekter behöver förstärkning och inte minst behöver arkitekterna bli fler med tanke på de stora utmaningar som samhället står inför vad gäller inte minst bostadsbyggande och hållbarhetsfrågorna och med tanke på att arbetslösheten är 0,6 procent och åtta av tio arkitektföretag behöver nyanställa. Vi ser också att det offentliga föredömet och den generella beställarkompetensen behöver förstärkas och även tillämpningen av LOU kraftigt förbättras.

Det är i kommunerna det händer. De har en nyckelroll i det hållbara stadsbyggandet och vi ser en utveckling där kommunerna går före och arbetar både nyskapande och proaktivt för att skapa så hållbara livsmiljöer som möjligt för sina medborgare. Här behöver den nationella politiken våga släppa sargen och låta kommunerna testa och utveckla i större utsträckning, men kommunerna behöver även ett utvecklat samarbete med ansvariga myndigheter för en bättre vägledning och mer anslag till forskning och utveckling.

Arkitektur, form och design som ett samlat fält bör upphöra

Sedan riksdagen antog Framtidsformer för nästan 20 år sedan har arkitektur, form och design behandlas som ett politiskt område i svensk politik. Detta är ovanligt i en internationell kontext, även om likheter mellan områdena förstas finns. Arkitektur, form och design trivs bra ihop när det behandlas som en kulturyttring, men som näringar betraktat är de så pass olika att de behöver utvecklas i sina egna fält. Det är dags för arkitekturen att inte enbart ses som en del av kulturpolitiken, där frågan ligger i dag inom regeringskansliet. Politiken för den byggda miljön måste i större utsträckning utgå från stadsutvecklingsministern och det eller de departement som är ansvarig för planering, byggande, stadsutveckling och inredning.

De viktigaste lagarna som styr arkitekturens förutsättningar i dag LOU, PBL och Miljöbalken och ingen av dem utgår från de kulturpolitiska målen. Den kanske enskilt viktigaste myndigheten av många relevanta och viktiga myndigheter för arkitekturen är Boverket, vars uppdrag kommer främst från näringsdepartementet.

Utredningen lider av direktiven och statens organisering av frågorna, där arkitekturen pressas ner i skala för att samsas med form och design. Skalan för stadsbyggnad och planering – där många av kärnfrågorna för en förbättrad livsmiljö återfinns, saknar djupare analys och konkreta förslag.

Det är dags för arkitekturen att utvecklas även som en näring och inte enbart som en kulturpolitisk fråga, varför Sveriges Arkitekter avstyrker utredningens förslag att behandla arkitektur, form och design som ett samlat fält.

Helhetsperspektivet gestaltad livsmiljö är bra

Även om Sveriges Arkitekter anser att arkitektur, form och design inte ska

behandlas som ett samlat politiskt område så stödjer vi helhetsperspektivet gestaltad livsmiljö och andemeningen med att sätta in arkitekturen i relation till samhällets utmaningar.

Perspektivet är bra då det sätter verken eller produkterna i relation till brukaren - att arkitekturen är någons livsmiljö. Det gör arkitekturen relevant för fler och det sätter människan i centrum. Genom att tänka och styra i termer av hållbar livsmiljö när vi bygger våra städer kommer vi kunna undvika misstag som kostar pengar, förbrukar onödiga resurser och som vållar problem långsiktigt.

Men utredningen har inte lyckats kommunicera betydelsen av perspektivet på ett tydligt sätt och hur perspektivet ska få betydelse för den offentliga styrningen behöver utredas vidare.

Synsättet är dock inte nytt. Under mer än ett sekel har vi i Sverige successivt mejslat fram ett system för att underlätta väl genomtänkt stadsbyggande och kvalitetssäkrade bostadsmiljöer. Med plan- och bygglagen och BBR planeras och lovprövas våra bostäder och vår livsmiljö. Pbl-baserad planering och lovprövning är grundbultar för att stödja kvalitativ arkitektur, effektiva och genomtänkta miljöer och strukturer. Det är märkligt att dessa kraftfulla verktyg för en ur alla aspekter väl fungerande och gott gestaltad livsmiljö inte uppmärksammas eller tillmäts sin verkliga betydelse i utredningen, i debatten om (bo)stadsbyggande och inte heller i olika politiska beslut kring förändringar i planeringslagstiftning.

Planeringen är en metod för att lösa problem på en plats och skapar i första hand värden och möjligheter, för fler än exploatörerna.

Nya nationella mål

Sveriges Arkitekter tillstyrker att ersätta de nu gällande målen med nya mål, men bedömer att en del arbete kvarstår för att målen ska kunna användas på ett optimalt sätt inom den offentliga styrningen. Möjligtvis behöver de något abstrakta målen kompletteras med mer konkreta delmål.

Det nya perspektivet på arkitektur, form och design betraktar arkitekturen som ett verktyg som kan användas för att uppnå viktiga samhällsmål och utmaningar. Det exemplifieras med mål och utmaningar som redan finns formulerade i politiken – miljömålen och klimatutmaningarna, folkhälsomålen, bostadskrisen, stads- och landsbygdsutvecklingen mm.

Utredningen fastställer att "tvärsektoriell styrning av resurser inom samtliga berörda utgifts- och politikområden är av särskild betydelse för måluppfyllelsen. Det ska särskilt framhållas att inom andra politik- och utgiftsområden, än arkitektur, form och design, finns många skarpa och styrande instrumenten och styrmedel av betydelse för området utveckling och genomförande av politiken." Detta får givetvis stora konsekvenser för hur målen bör formuleras och var de återfinns. De nya målen för arkitektur, form och design borde rimligtvis få konsekvenser för kommande revideringar kring målen för de andra berörda politikområden. Likaså berör målen en större krets än staten och det behöver förtydligas hur målen ska användas och av vem. Inte minst gäller detta kommuner och landsting. Sveriges Arkitekter anser att den nya politiken inte enbart kan vara en politik för staten utan istället vara statens nationella politik.

Målen är vida och arkitekturen/den gestaltad livsmiljö rör många andra politik- och målområden. En svårigheten är att identifiera vem eller vilka som ska ha ansvaret för att dessa mål uppfylls – och hur man faktiskt kan göra en bedömning om de har uppfyllts eller inte.

Likaså behöver målen, väl antagna och befästa i politiken, falla ut i olika uppdrag, regeringsbrev och instruktioner till olika myndigheter och aktörer. Det är ett oerhört viktigt arbete – kanske ett av de allra viktigaste - som bör ägas och skötas inom regeringskansliet, antingen av en samordnare eller av en interdepartemental arbetsgrupp – med fördel i samverkan med andra berörda myndigheter.

ArkDes förblir intakt, men med förnyad instruktion

Sveriges Arkitekter avstyrker förslaget att genom ombildning av ArkDes skapa myndigheten för Gestaltad livsmiljö.

Även om Sveriges Arkitekter kan se många fördelar på lång sikt av att ha en stark myndighet för området så gör vi bedömningen att både ArkDes behöver en förstärkning i linje med museiutredningens intentioner och att myndigheten för boende, byggande och planering – Boverket – likaså behöver en förstärkning. Motiv till det återkommer i nästa del.

Sveriges Arkitekter, dåvarande SAR, stiftade dåvarande Arkitekturmuseet för drygt 50 år sedan. SAR skänkte det arkiv med bland annat ritningar och modeller som blev en bas för Arkitekturmuseets samlingar. De senaste årens turer, där Arkitekturmuseet fick ett breddat uppdrag för att syssla även med annat än arkitektur och sedan bytte namn från Arkitekturmuseet till Statens centrum för arkitektur och Design med ytterligare en ny instruktion, har debatterats flitigt bland våra medlemmar. Delvis förstås för att det intresserar och angår våra medlemmar, men även för att det kan upplevas som att arkitekturens utrymme med tiden har minskats.

Kärnan i ArkDes är det stora arkiv av ritningar och skisser, tillhörande handlingar samt foton och modeller från ett stort antal arkitekter verksamma under den tid då det moderna Sverige byggdes upp. Arkitekturmuseets arkiv är unikt i sitt slag och har stor betydelse för forskning om svensk byggnadskonst. Arkivet liknar inte samlingar inom konstmuseer utan är uppbyggt utifrån handlingarnas roll i byggandets tillkomstprocesser. I arkivet finns även rika samlingar av svenska arkitekter som tillhör den internationella arkitekturhistorien och är väl kända utomlands, som Gunnar Asplund och Sigurd Lewerentz. Till samlingarna hör också ett med arkivet tätt sammanvävt arkitekturbibliotek.

Arkitekturmuseet har också en folkbildande uppgift. Att förstå byggandets processer och särart är en viktig förutsättning för människors möjlighet att delta i de processer som utvecklar den byggda miljön. Den folkbildande uppgiften har därför en tydlig demokratisk dimension.

ArkDes behöver dock på många punkter bli betydligt bättre. Sveriges Arkitekter ser att utvecklingen går åt rätt håll, och det är positivt. Men myndighetens instruktionen behöver göras om återigen, inte minst för att matcha museiutredningens eventuella politiska konsekvenser där museimyndigheterna föreslås få en än mer friare roll i förhållande till dess uppdragsgivare regeringen.

ArkDes har utvecklat sitt "mötesplatsuppdrag" och arbetar numera med en redaktion som kan ställa bra och relevanta frågor. Det är en positiv utveckling och att ställa relevanta frågor om vår samtid är en viktig uppgift för en museimyndighet. Men ArkDes behöver också kunna svara på frågor i större utsträckning och kunna vila på en egen expertis. För att kunna göra det behöver gestaltningskompetensen och arkitektkompetensen förstärkas avsevärt inom myndigheten.

Att kunna svara på frågor eller arbeta med rådgivning till samhällsbyggandets aktörer är ett viktigt utvecklingsområde, men som måste utgå från myndighetens egna kompetens eller genom olika nätverk, redaktioner eller andra kanaler till kompetensen utanför myndigheten. ArkDes har i dag det uppskattade återkommande evenemanget "Fråga arkitekten" där de, genom ett nätverk av arkitekter, erbjuder rådgivning till allmänheten. Den servicen bör utvecklas och erbjudas, möjligtvis i samarbete med Boverket, även till offentliga och privata beställare och byggherrar, möjligtvis genom att arbeta temamässigt med framförallt samhällsinvesteringar som bostäder, skola och vård.

Sveriges Arkitekter tror också att mycket kan göras för att stärka ArkDes som en självklar kunskapskälla i samhällsbyggandet. Rådgivningen är en del, men utifrån myndighetens förmåga att spana och ställa relevanta frågor kan verksamheten också tematiseras över tid genom att belysa ett område i taget under en längre tid, tillsammans med hela branschen. Kreativa lärmiljöer/skola, offentliga platser, parker och grönstråk, krympande städer, transportarkitektur, ekosystemtjänster, segregation, framtidens arbetsplatser och så vidare är till exempel idag relevanta frågor. Arbetet kan mynna i forskning, publikationer, utställningar och kanske en årlig arkitekturfestival. Även inom ramen för regeringens satsning på export av kulturella och kreativa näringar kan ArkDes ha ett uppdrag att bidra med sin expertis på området.

För att ArkDes publika verksamhet ska vara framgångsrik och få betydelse inte bara i Stockholm så behöver myndighetens regionala struktur ses över. ArkDes är ett nationellt museum baserat i Stockholm men inte ett stockholmsmuseum. Ett ökat regionalt samarbete behöver komma till, i samarbete med läns museerna, andra museum, lärosäten, kommuner, regioner och landsting och med Sveriges Arkitekters lokalföreningar som återfinns i hela landet.

Sveriges Arkitekter ser också att en sådan utveckling av myndighetens roll och uppdrag fodrar att ArkDes på sikt åter utvecklas till ett tydligare arkitekturmuseum återigen.

ArkDes har även en lång tradition av pedagogisk verksamhet för både barn och vuxna. Den verksamheten är viktig och behöver fortsätta vara en hörnsten.

Istället för ny myndighet, ett nytt uppdrag till Boverket

Då Sveriges Arkitekter förespråkar att arkitektur, form och design inte längre ska hållas samman i ett fält så blir det också naturligt att inte förespråka att ombilda ArkDes till en ny myndighet för Gestaltad livsmiljö utan att i stället ge ett nytt, utökat uppdrag till Boverket.

Boverket är förvaltningsmyndighet för byggd miljö, hushållning med mark- och vattenområden, fysisk planering, byggande och förvaltning av bebyggelse, boende och bostadsfinansiering. Enligt sin myndighetsinstruktion ska Boverket i samhällsplanering och byggande verka för en god arkitektur och en ändamålsenlig utformning av den bebyggda miljön. Boverket har också myndighetsansvar för miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö och samordningsansvaret för Plattformen för hållbar stadsutveckling. Boverkets uppdrag när det gäller verktyg kopplade till gestaltungsfrågor och stadsbyggnad är brett och omfattar exempelvis arbete med regler, inklusive vägledning, samt uppföljning av politiska mål. Boverket ansvarar sedan 2013 för att följa, stötta och sprida projekt som fått stöd från Delegationen för hållbara städer. Boverket har sedan 2009 samarbetat med andra myndigheter kring sociala och kulturella perspektiv i hållbar stadsutveckling. Detta sammantaget ger Boverket ett stort inflytande över det som planeras, byggs och förvaltas i Sverige.

Boverket bör därför få ett nationellt samordningsansvar att i samverkan genomföra den nya politiken för arkitektur. ArkDes verksamhet är ett väsentligt komplement till Boverkets här föreslagna nationella samordningsansvar. De båda myndigheterna bör även samverka kring uppföljningen av målen för politikområdet. Förslagsvis på ett sätt som liknar det för miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö.

Att väva in uppdraget i en existerande myndighetsstruktur och ett sammanhang som handlar om bostadsbyggandet, hållbar stadsutveckling, rumsligheter, vägledning och lagstiftning är förhoppningsvis ett effektivt sätt att få in livsmiljöperspektivet på ett skyndsamt sätt. Inte minst mot bakgrund av det stora antalet bostäder som behöver byggas på kort tid.

På Boverket finns också många pågående projekt med stor relevans kvaliteten i den byggda miljön. Inte minst det så kallade "plattformsuppdraget för hållbar stadsutveckling", där Naturvårdsverket, Energimyndigheten, Boverket, Trafikverket och Tillväxtverket ingår och som är en fortsättning på Delegationen för hållbara städers arbete.

Ett sådant förstärkt uppdrag till Boverket skulle innebära att kompetensen måste höjas på myndigheten och att nya samarbeten eller samverkansmodeller uppstår med andra myndigheter och aktörer och befintliga förstärks. Framförallt behöver Boverkets gestaltande kompetens återigen förstärkas, som ett komplement till Boverkets nuvarande fokus på processer, planeringen och styrning.

Boverket är en myndighet som får uppdrag från många departement men som har sin "hemvist" i regeringskansliet på det departement som även har hand om Plan- och bygglagen, i dagsläget näringsdepartementet. Sveriges Arkitekter anser att det är bra att även andra departement än kulturdepartementet har ansvar för arkitekturfrågorna

"Riksarkitekten" bör tillsättas på Boverket

För att leda det nya uppdraget på Boverket så föreslår Sveriges Arkitekter att den föreslagna riksarkitekten med föreslagen placering på Statens fastighetsverk istället tillsätts på Boverket, om än med en annan benämning.

Sveriges Arkitekter bedömer att behovet som förslaget om en riksarkitekt försöker möta är riktigt, det vill säga att den offentliga föredömligheten i beställning, byggande och förvaltning av byggnader och miljöer behöver förstärkas, men ser att SFV inte är rätt placering. Dels för att SFV redan i dag arbetar tillsammans med andra aktörer och dels för att SFV i stor utsträckning främst förvaltar (äldre) byggnader.

Sveriges Arkitekter föreslår att riksarkitekten och den samling människor som arbetar tillsammans med hen får en karaktär av "myndighet i myndigheten" och är placerad i Stockholm eller i en stad med goda förbindelser till Stockholm, för att kunna arbeta med myndigheter och andra aktörer på ett nationellt plan, varav de allra flesta har sitt säte i Stockholm.

Sveriges Arkitekter anser att det så kallade "plattformsuppdraget för hållbar stadsutveckling", där Naturvårdsverket, Energimyndigheten, Boverket, Trafikverket och Tillväxtverket ingår med fördel bör ledas av riksarkitekten.

Riksarkitekten skulle du kunna arbeta på både kort och lång sikt med ett eget mandat och exempelvis kunna föreslå åtgärder (i form av tidsbegränsade konkreta aktiviteter) under en viss tid (mandatperiod till exempel) som strävar

efter att uppfylla regeringen mål för gestaltad livsmiljö. Till exempel en satsning på arkitekturpolicys i kommunerna, en förstärkt handledning kring exempelvis vårdarkitektur i samarbete med ArkDes osv.

Det föreslagna uppdraget för statliga myndigheter att ta fram särskilda program för arkitektur, form och design tillstyrks av Sveriges Arkitekter och riksarkitekten tillsammans med samverkansgruppen bör få ansvaret att ge vägledning i det arbetet.

Riksarkitekten bör även arbeta inom det internationella nätverk med liknande funktioner i andra länder som finns idag.

Riksarkitekten bör också ha ansvaret att tillsammans med berörda departement och den samordnare eller IDA-grupp utvärdera arbetet, målen och se över instruktioner och styrning till andra myndigheter. Det finns också en viktig uppgift i att utveckla verktyg för att värdera kvalitativa målsättningar.

Riksarkitekten ska samverka med statliga beställare/byggherrar

Med statens förebildliga byggande kan det allmänna skapa slagkraftiga och talande exempel för det övriga samhället att inspireras av. Exempels makt i arkitekturen är stor. Arkitekten har den djupa kunskapen i hur kvalificerad arkitektur skapas, men ingen större makt över att det skapas förutsättningar för den. Byggherrarna sätter nivån på arkitekturen och måste själva förstå deras ansvar för arkitekturs kvaliteten. Med statens och kommunernas förebildliga byggande kan efterfrågan för bra arkitektur förändras. Varför nöja oss med byggglådor när vi förstår vad bra arkitektur kan åstadkomma?

SFV har idag en samverkansgrupp med FMV, Trafikverket med flera. Boverket saknar i grunden en beställande kompetens. Riksarkitekten bör därför ingå i den existerande samverkansgruppen och där få in ett nytt element, kopplingen mellan regelverk, beställning och utförande. Sveriges Arkitekter anser också att ett stort fokus bör ligga på den offentliga upphandlingens lagar och praxis, som ett viktigt inslag i den offentliga föredömligheten.

Det behov som förslaget om en riksarkitekt försöker möta är stort, det vill säga att den offentliga föredömligheten i beställning, byggande och förvaltning av byggnader och miljöer behöver förstärkas. Det handlar om att Sverige, till skillnad från många andra länder, inte längre har en central beställande myndighet med expertisroll och uppdrag kring föredömlighet (som tex Statsbygg i Norge). Byggnadsstyrelsen avvecklades 1993 och dess uppgifter övertogs av Statens fastighetsverk, Vasakronan, Akademiska Hus och Lokalförsörjningsverket (som i sin tur lades ner 1998). Vasakronan och Akademiska Hus är inte myndigheter utan statligt ägda bolag och styrs därmed inte på samma sätt av regeringen. De arbetar – åtminstone för tillfället – också utanför lagen om offentlig upphandling.

Här finns ett oerhört stort arbete för staten att utföra. Hur ska avsaknaden av en Byggnadsstyrelse eller annan myndighet med ansvar för beställning och byggande av fastigheter för statens räkning hanteras i den offentliga föredömligheten?

Riksarkitekten ska arbeta tillsammans med den regionala och lokala nivån

Boverket har en lång tradition av att samarbeta med både den statliga regionala nivån och den kommunala lokala nivån. Inte minst finns ett utarbetat system för samarbete med länsstyrelserna i frågor om planering och byggande. Under lång tid har länsstyrelserna haft en länsarkitektfunktion på respektive myndighet, oftast den person som är chef på planavdelningen. Detta system har på senare

tid börjar försvinna, inte för att något har bestämt att systemet ska försvinna utan för att ingen har haft ett övergripande ansvar för funktionen. Sveriges Arkitekter ser en stor vinst i att styra upp systemet med länsarkitekterna i samarbete med riksarkitektfunktionen på Boverket. Det är ett sätt att inte minst kunna "institutionalisera" arkitektkompetensen i den offentliga styrningen.

Ett samarbete mellan den statliga nationella nivån, den statliga regionala nivån och den lokala kommunala nivån genom ett samarbete även med kommunernas stadsarkitekter skulle ge ett välbehövligt ömsesidigt utbyte mellan nivåerna och förenkla den offentliga styrningen. Självklart behöver olika sorters arkitekter på olika nivåer samarbeta med en rad olika kompetenser och roller. Detta förslag handlar om att hitta ett system för att använda arkitektkompetensen i den offentliga styrningen.

Sveriges stadsarkitektförening har funnits sedan 1924. Stadsarkitektrollen har funnits länge i Sverige men har också utvecklats konstant och både rollen och placeringen i organisationen ser i dag väldigt olika ut i olika kommuner. I dag finns inte heller rollen i alla kommuner, långt ifrån. Att verka för att betydligt fler kommuner har en stadsarkitekt, eller en stadslandskapsarkitekt, är viktigt – vid sidan av rollen som stadsträdgårdsmästare.

Det är i kommunerna det händer

Utredningen har tagits fram och presenteras i ett klimat som domineras av förespråkare av avregleringar inom byggande och planering. Bilden målas regelbundet upp av lagar, regler och kommunal illvilja som hinder. Utredningen saknar en analys av vilken påverkan den här utvecklingen har haft och kan förväntas få på den gestaltade livsmiljön. En sådan analys hade möjligtvis visat förskjutningar i maktbalansen och risker och chanser för den gestaltade livsmiljön.

Ett exempel kan utgöras av att utredningen föreslår att arkitekturprogram ska tas fram av vissa statliga myndigheter, men föreslår en frivillighet för kommuner att göra det samma, dock med stimulans och vägledning som morot. Genom åren har statens styrning över kommunerna inom juridiska, ekonomiska och tekniska områden ökat: planbesked, riktlinjer för bostadsförsörjning, riktlinjer för markanvisning och exploateringsavtal, förbud mot kommunala särkrav när det gäller tekniska egenskapskrav och så vidare. Avsikten är att ge tydlighet och transparens för alla aktörer, inom och utanför kommunen. I dessa fall har frivillighet och rådgivning inte räckt. Varför är så fallet med arkitekturprogram – med stor betydelse för vår gemensamma livsmiljö? Sveriges Arkitekter anser att ett förpliktigt arkitekturprogram skulle stärka kvalitetsfrågor i plan- och byggfrågor över hela landet och samtidigt ge större tydlighet tidigt i stadsbyggnadsprocesserna i stället för tyckande i sena skeden.

Det är i kommunerna det händer. Planeringen, som till stor del utförs av kommunerna, är en metod för att lösa problem och konflikter och för att skapa värden. Kommunerna har en nyckelroll i det hållbara stadsbyggandet och vi ser en utveckling där kommunerna går före och arbetar både nyskapande och proaktivt för att skapa så hållbara livsmiljöer som möjligt för sina medborgare. Här behöver den nationella politiken våga släppa sargen och låta kommunerna testa och utveckla i större utsträckning, men kommunerna behöver även ett utvecklat samarbete med ansvariga myndigheter för en bättre vägledning och mer anslag till forskning och utveckling.

Vallastaden i Linköping är bara ett exempel. Hammarby Sjöstad, Frihamnen och västra hamnen andra. Betydelsen av bomässor som ett skyltfönster för nya lösningar och idéer ska inte underskattas och här finns en roll för Boverket,

ArkDes och andra myndigheter att tillsammans med kommunerna blåsa liv i det arbetet igen.

Landskapsarkitekternas kompetens är av stor vikt i stadslandskapets utveckling. Att se de större sammanhangen, förbi enskildheterna, att sträva efter levande livsmiljöer och ge utrymme för dessa i form av attraktiva gaturum, prunkande parker och levande mötestorg – att skapa det stadsmässiga och att möjligheten att läka spretiga stadsrum.

Utredningen nämner att Sverige har ratificerat den Europeiska landskapskonventionen och ska därmed utveckla en helhetssyn på landskapets värden och en hållbar förvaltning av dessa. Sveriges Arkitekter saknar dock tydliga förslag på hur vilket sätt landskap kan användas som en potential inom planeringen för att skydda, förvalta och utveckla i synnerhet våra urbana landskap.

Kommuners roll och politikens betydelse för den regionala och kommunala nivån för att uppnå utredningens mål saknas i för stor utsträckning i utredningen, där kommuners och offentliga arkitekters bidrag till gestaltningen av den gemensamma miljön nästan saknas helt. 1 200 arkitekter arbetar inom kommuner med olika uppgifter i stadsbyggnadsprocessen, från översiktlig planering, stadsbyggnad och detaljplanering till projektering, markanvisningsstrategier och bygglov. I mängder av moment i den här processen utformas, tas beslut, ges råd och görs bedömningar som, på gott och ont, får konsekvenser för den gestaltade livsmiljön.

Urbaniseringen innebär också en övergång till storstäders inflytande över nationers. Människor och kompetenser är inte nationella, de är internationella och multiurbana. Vid sidan av nationell välfärdspolitik är det städernas attraktion som är det stora konkurrensmedlet.

Så länge vi har kommunalt planansvar så kommer nivån på den gestaltade livsmiljön att påverkas av den lokala politikens tillgång till kompetens och resurser. Hur kan kommuner stärkas och offentliga arkitekter och andra tjänstemän bättre bidra till högre kvalitet i stadsbyggnad, bedömningar, rådgivning och stöd till politiska beslut?

Planmonopolet och den kommunala nivån i planeringen baseras också på ett demokratiskt tänkt i utvecklingen och förvaltningen av livsmiljöerna. Systemet möjliggör att ta tillvara det allmänna intresse som den gemensamma livsmiljön utgör och avvägningen mellan enskilda och allmänna intressen ligger i fokus. Till det kommer att privata arkitekter och byggherrar är förtjänta av och önskar professionalitet och kompetens från offentliga arkitekter. Mycket av den gestaltade livsmiljön tar form i den kreativa dialogen mellan offentliga arkitekter och byggherrar och deras arkitekter.

En ny fond central

Sveriges Arkitekter tillstyrker förslaget om att utreda möjligheterna för en ny fond för stöd till utvecklingsinsatser inom arkitektur, form och design. Real Dania är en bra förebild och behovet av en aktör som kan främja utveckling genom att minska risktagandet för enskilda aktörer är stort. Även exporten av produkter och tjänster inom arkitektur från Sverige behöver en dedikerad resurs och aktör. I utredningen av fondens tillblivande bör även privata aktörer bjudas in för att se om samfinansiering offentligt/privat är en väg framåt.

Gröna innovationer är framtiden

Sveriges Arkitekter tillstyrker även utredningens skrivning kring att gröna innovationer ska ta större plats i politikområdet och ser Vinnova som lämplig för detta. Inte minst är kompetensuppbyggnaden kring ekosystemtjänster i den fysiska planeringen viktigt att utveckla och stötta. Utveckling kring det sker i dag främst av landskapsarkitekterna, i privata bolag och på SLU. Potentialen i detta området är väldigt stor, inte minst som en framtida exportgren.

Bättre stöd till exportfrämjande åtgärder viktigt

Sveriges Arkitekter tillstyrker förslaget om ökade anslag för detta område. Men istället för att ett sådant anslag ska administreras av den föreslagna nya myndigheten så anser Sveriges Arkitekter att det ökade anslaget ska finnas hos de aktörer som i dag sköter det arbetet, Business Sweden, UD, Svenska institutet, Visit Sweden och så vidare genom uppdrag i instruktion eller liknande.

Även ArkDes behöver en förstärkning för att klara av att bistå med expertkompetens till de exportfrämjande aktörerna. Även den nya fonden bör ha en roll att spela i detta, som återges ovan.

Sveriges Arkitekter anser även att det uppdrag som ArkDes i dag har av hävd att ansvara för utställningen i den nordiska paviljongen under arkitekturbienalen i Venedig behöver ses över och formaliseras, och även tillmätas en budget.

Wild Card ett bra initiativ

Sverige Arkitekter tillstyrker ett statligt stöd till systemet med Wild Card med syfte att öka mångfalden och ge utövare i etableringsfasen en större chans att delta i upphandlingar, tävlingar och innovationsprocesser – men förslaget behöver utvecklas.

Statliga satsningar återfinns i många länder för att just öka mångfalden och ge oetablerade företag en chans att etableras, i form av Wild Card, andra tävlingsregler, årliga publikationer, system med rekommendationer, partnerskap och så vidare – något som saknats i Sverige under lång tid. Det handlar om en näringspolitisk fråga att ge små och medelstora företag chansen att växa och utvecklas.

Sveriges Arkitekter vill även påpeka att om man utgår från att syftet med ett Wild Card-system är att öka möjligheterna för nya och oetablerade företag att komma in på marknaden och bidra med sin kompetens och lösningsförmåga - inte bara genom att ha genomförda projekt – så finns fler sätt att sänka trösklarna och möjliggöra för fler att vara med.

Ur det perspektivet är det ofta ett problem att i t ex offentlig upphandling ställa höga omsättningskrav och krav på erfarenhet av att ha genomfört projekt av motsvarande art som det som ska handlas upp. Det är möjligt att istället inte ställa för höga omsättningskrav och att också värdera projekt som inte har genomförts t ex tävlingsförslag och liknande.

De offentliga myndigheterna har också möjligheter vid upphandlingar under direktupphandlingsbeloppen vända sig till en bredare palett av arkitekter. Det kan vara ett sätt för den offentliga myndigheten att få en större mångfald och bredd av kompetenser. Här kan särskilt de statliga myndigheterna vara förebildliga.

Ett annat exempel kan utgöras av Frankrike, där kulturministeriet vartannat år ordnar en tävling för unga arkitekter. De får skicka in projekt (genomförda eller

inte) som sedan väljs ut av en jury och publiceras både i bok och utställning. Att ha blivit utvald i tävlingen ger en merit som kan premieras i upphandlingar. Tävlingen har pågått sedan 1980-talet, är mycket prestigefull och bedöms av välrenommerade arkitekter.

Staten kan också, med utgångspunkt i sin föredömlighet, arrangera betydligt fler allmänna arkitekturtävlingar (projektävling enligt LOU).

Bra förslag kring lagen om offentlig upphandling, LOU

Utredningens uppdrag var att beskriva offentliga beställares upphandlingskompetens när det gäller arkitektur-, form- och design och föreslå åtgärder för att stärka kompetensnivån.

Denna utredning, och flera tidigare utredningar, har beskrivit att den offentliga upphandlingen i Sverige idag inte används för att göra strategiska och hållbara affärer i den utsträckning som är önskvärt. Offentlig upphandling kan, och borde, skapa värden för samhället. När det gäller vår gestaltade livsmiljö ska bestående värden skapas som vi kommer att leva med under en lång tid framöver. Vår byggda miljö utgör en stor del av nationalförmögenheten och det är av stor betydelse att den förvaltas och utvecklas.

Sveriges Arkitekter ser mycket positivt på målsättningarna i det nya direktivet för offentlig upphandling till exempel när det gäller ambitionen att kunna uppnå sociala- och miljörelaterade mål och att uppmuntra och möjliggöra en inriktning mot kvalitet i den offentliga upphandlingen. De nya direktiven för offentlig upphandling innehåller många möjligheter för de offentliga myndigheterna att förbättra sina upphandlingar både ut ett affärs- och kvalitetsmässigt perspektiv. Samtidigt kommer dessa förändringar att kräva mer kunskap och förändrade arbetssätt hos de upphandlande myndigheterna runt om i landet.

Upphandlingsmyndigheten har ett stort ansvar för att ge efterfrågat stöd till offentliga upphandlande myndigheter. Sveriges Arkitekter är positiv till de uppdrag som utredningen föreslår ska ges till Upphandlingsmyndigheten och Statens inköpsråd i samverkan med intresseorganisationer. Det nya direktivet för offentlig upphandling ökar möjligheterna att göra värdeskapande upphandlingar, men för att upphandlande myndigheter ska våga använda dem i större utsträckning än idag behöver praxis, handledning och manualer utvecklas. Utvecklas praxis och rekommendationer branschgemensamt kommer de att få större genomslag och då samtliga parter ömsesidiga intressen kan tillgodoses.

Sveriges Arkitekter ser att allt fler upphandlingar av arkitekter inte är precisa nog när det gäller att finna den arkitekt eller konsultgrupp som kan skapa störst värden för den upphandlande myndigheten. Arkitekttjänsten som används i tidiga skeden skapar förutsättningar för projekt och det är i projekteringskedet som många viktiga ställningstaganden tas. En arkitekttjänst syftar i regel till att leverera ett underlag som bestämmer förutsättningarna för ett byggnadsprojekt. Ett projekts funktion, effektivitet, hållbarhet, livscykelkostnad, uttryck och attraktivitet bestäms redan i projekteringsfasen. Det är givet att ett väl genomarbetat underlag bestämmer både kvaliteten och kostnaden för den slutliga produkten, byggnadsprojektet. I dessa fall är kvaliteten på tjänsten och kompetensen och erfarenheten hos dem som levererar tjänsten av avgörande betydelse för slutprodukten kvaliteten och kostnad (både investerings- och livscykelkostnader). Det är givet att en upphandlande myndighet vid upphandling av arkitekttjänster ska fokusera på kvaliteten av tjänsten och kompetensen hos dem som ska leverera den.

Sveriges Arkitekters erfarenhet säger att priset tillmäts alltmer betydelse i offentlig upphandling idag. Den tjänst som ska levereras i en arkitektupphandling, och många andra tjänster generellt, kan inte beskrivas med samma precision som en vara. Tjänsten är ännu inte utförd och den upphandlande myndigheten måste göra en bedömning av leverantörens förmåga och kompetens att tillhandahålla den önskade tjänsten. Trots det är det vanligt förekommande att den upphandlande myndigheten använder sig av priset som enda tilldelningskriterium. Det förekommer också att tilldelningskriterierna är av sådan generell natur när det gäller kompetens och erfarenhet att i princip alla leverantörer får likvärdiga bedömningar vilket leder till att priset, även i upphandlingar där man säger sig bedöma kompetens och förmåga, får en avgörande betydelse. Mer avancerade metoder för bedömning av kompetens och förmåga är för sällan förekommande i den offentliga upphandlingen av arkitekttjänster idag. Det nya direktivet vill ge de upphandlande myndigheterna stöd att gå ifrån de enkla utvärderingsmodellerna till modeller där man kan väga in kvalitetsaspekter, miljöaspekter och/eller sociala aspekter som till exempel:

- a) kvalitet, inbegripet tekniska fördelar, estetiska och funktionella egenskaper, tillgänglighet, utformning med tanke på samtliga användares behov, sociala, miljömässiga och innovativa egenskaper och handel och villkoren för handel,
- b) organisation av samt kvalifikationer och erfarenheter hos den personal som utses att verkställa kontraktet, om kvaliteten på den personal som utsetts på ett betydande sätt kan påverka nivån på kontraktets fullgörande.

Branschen efterfrågar former för upphandling som är mer flexibla och med ett större mått av förhandling och utveckling under upphandlingsarbetet. En bättre integration mellan projektering, byggande och drift med ett utvecklings- och kunskapsutbyte mellan de olika skeendena och parterna är önskvärt.

Förhandlade förfaranden används mycket sällan och det är få myndigheter som till exempel intervjuar presumtiva leverantörer innan tilldelningsbeslut av rädsla för att inte kunna hantera likabehandlingsprincipen på ett korrekt sätt.

Det finns en rad möjligheter i de direktiv om offentlig upphandling som nu håller på att implementeras i svensk lag. Förändringar som kommer i den svenska lagstiftningen och som kan ge stöd till upphandlande myndigheter för att de ska kunna använda upphandlingsprocessen för att nå övergripande mål och visioner på ett smart sätt är till exempel:

Tidig dialog vid upphandling

Det nya direktivet understryker betydelsen av tidiga dialoger i en upphandling och dialogen behöver inte längre enbart handla om tekniska aspekter. Denna dialog kan ske innan upphandlingen formellt annonseras. Genom en tidig dialog kan man ta reda på vad marknaden kan leverera. Myndigheterna uppmanas tala med leverantörer och/eller deras organisationer. På ett sätt kan förfrågningsunderlagen preciseras.

Förhandlat förfarande med föregående annonsering

Det har uttryckts behov från de upphandlande myndigheterna av ett upphandlingsförfarande där förhandlingar kan ske. Det finns ett antal villkor för att få använda detta förhandlade förfarande:

1. Den upphandlande myndighetens behov kan inte tillgodoses utan anpassning av lättillgängliga lösningar.
2. De inbegriper formgivning eller innovativa lösningar.
3. Kontraktet kan inte tilldelas utan föregående förhandlingar på grund av särskilda omständigheter i anslutning till dess art, komplexitet eller rättsliga och ekonomiska utformning eller på grund av riskerna i anslutning till dessa.

4. Den upphandlande myndigheten inte kan utarbeta tekniska specifikationer med tillräcklig precision avseende en standard, europeisk teknisk bedömning, gemensam teknisk specifikation eller teknisk referens.

Denna upphandlingsform anges vara särskilt lämplig för tjänster som handlar om inbegriper formgivning eller innovation, vilket arkitekttjänster alltid innebär. I LOU-direktivet nämns också att förhandlat förfarande eller konkurrenspräglad dialog förmodligen ger ett mervärde när det gäller vissa konsulttjänster som arkitekttjänster.

Avsikten med förhandlingen är, som det beskrivs i förarbetena till den nya lagen, att förbättra anbuden så att det är möjligt för den upphandlande myndigheten att erhålla tjänster "perfekt anpassade" till myndighetens behov. Förhandlingen får avse till exempel kvalitet, kvalitet, sociala, miljömässiga och innovativa egenskaper.

Konkurrenspräglad dialog

Villkoren för att använda konkurrenspräglad dialog är de samma som vid förhandlat förfarande med föregående annonsering. Avsikten är att konkurrenspräglad dialog ska kunna användas i högre utsträckning än vad som är fallet i dagens lagstiftning. I den konkurrenspräglade dialogen kan man till skillnad från det förhandlade förfarandet också diskutera lösningar. Eftersom dialogen kan vara resurskrävande för anbudsgivare anges att betalning kan utgå till dem som deltar i dialogen.

Innovationspartnerskap

Innovationspartnerskap är en ny upphandlingsform som ska tillgodose behovet av att utveckla en innovativ vara, tjänst eller byggentreprenad och därefter köpa denna. Ingen separat upphandling för att köpa den utvecklade tjänsten, byggentreprenaden eller varan behövs. Man binder utvecklingen med det efterföljande köpet.

En upphandlande myndighet som väljer ett innovationspartnerskap ska se till att förfarandet, särskilt varaktigheten på de olika etapperna, avspeglar graden av innovation hos lösningen och de forsknings- och innovationsverksamheter som krävs för att utveckla en innovativ lösning som inte finns tillgänglig på marknaden. Processen delas upp i etapper som inleds med en prekvalificering. I denna upphandlingsform finns en dialogfas där lösningar diskuteras. Upphandlingen avslutas med att anbuden lämnas in.

Denna upphandlingsmetod är attraktiv både för upphandlande myndighet och leverantörer eftersom målet med utvecklingsfasen under upphandlingen faktiskt är att komma fram till en produkt/tjänst som myndigheten kan köpa, inom processen.

Förslagen:

9.8.1 Samverkan mellan myndigheter

Sveriges Arkitekter tillstyrker förslaget att Upphandlingsmyndigheten bör säkerställa att de har god egen kompetens när det gäller upphandling av arkitektur, form och design inom helhetsperspektivet gestaltad livsmiljö. Detta arbete bör ske i samarbete med riksarkitekten på Boverket.

9.8.2 Utbildning av myndigheternas inköpare

Sveriges Arkitekter tillstyrker utredningens förslag att SKL och det statliga Samverkansforum ska få uppdrag att utbilda inköpare på kommunal respektive statlig nivå.

För att nå målsättningarna med flexibla upphandlingsformer och för att uppmuntra mot en större inriktning mot kvalitet och goda affärer i de offentliga upphandlingarna är det av stor betydelse att inköpsansvariga får större kunskap om kompetens och kvalitetsbedömning, att hantera dialog och intervjuer med anbudsgivare eller presumtiva anbudsgivare samt att se hela affären från planering till genomförande. När det gäller arkitektur och byggande så är upphandlingen mycket viktig, men dock bara ett av flera delmoment i en lång process av aktiviteter.

9.8.3 Metodstöd för kompetensuppbyggnad kring upphandlingsformer som underlättar inriktning mot kvalitet.

Sveriges Arkitekter tillstyrker utredningens förslag att ge Upphandlingsmyndigheten att utveckla metodstöd och handledning.

9.8.4 Forskning inom offentlig upphandling av arkitektur, form och design ska stöttas.

Sveriges Arkitekter tillstyrker förslaget om utökad stöd för forskning med inriktning på samhällsutveckling utifrån perspektivet gestaltad livsmiljö. Listan på de forskningsinstitutioner som bör stärkas enligt utredningen behöver dock utvecklas. Det finns forskning när det gäller till exempel kvalitetsbedömningar i upphandling på forskningsinstitutioner som inte har sina utgångspunkter i byggrelaterade frågor som mycket väl kan bidra till kunskapsutveckling som gynnar upphandling av gestaltande tjänster och arkitektur.

9.8.5 Stärkt kvalitet i kommunernas upphandling av arkitektur, form och design.

Sveriges Arkitekter stöder utredningens förslag att Upphandlingsmyndigheten ska få i uppdrag att ta fram en kvalitetspolicy för upphandling av arkitektur, form och design i samverkan med SKL, Byggherrarna och Sveriges Arkitekter. Sveriges Arkitekter anser dock att uppdraget inte ska begränsas till att formulera kriterier för vissa specifika byggnadsfunktioner.

9.8.6. Forum för möten mellan inköpare och leverantörer

Sveriges Arkitekter stöder utredningens förslag att ge Upphandlingsmyndigheten i uppdrag att ge stöd för det arbete som Sveriges Arkitekter, Byggherrarna med flera organisationer gör för att utveckla branschöverenskommen praxis när det gäller olika typer av upphandlingsprocesser.

Arkitektur i skolan viktigt

Sveriges Arkitekters arbetsgrupp ARKiS har lämnat ett särskilt yttrande på utredningen med fokus på undervisning om arkitektur som vi ställer oss bakom.

Sveriges Arkitekter tillstyrker att arkitektur som läroämne i grund- och gymnasieskolan är av stor vikt men saknar konkreta förslag i utredningen. Sveriges Arkitekter föreslår nedan ett antal förslag på området.

Ge Utbildningsdepartementet och Skolverket i uppdrag att forma utbildning av lärare som kan svara mot samhällets behov av kunniga och informerade medborgare som kan delta i den demokratiska processen kring byggande, bebyggelse, arkitektur och samhällsplanering. Skapa en formell utbildning för arkitekturpedagoger.

Föreslå att alla kommuner inrättar tjänster som arkitekturkonsulenter för att stötta skolorna.

Ge Boverket i uppdrag att bevaka barns livsmiljö och barns delaktighet i planering. Öka och fördjupa det ansvar i frågan som Boverket redan har i samverkan med Folkhälsomyndigheten och Movium.

Ge Skolverket i uppdrag att tillsammans med Boverket och ArkDes arbeta fram riktlinjer för barns livsmiljö i skolan. En handledning eller vägledning för skolbyggande.

Ge Skolinspektionen i uppdrag att aktivt bevaka och utvärdera skolans fysiska miljö. Betydelsen av bra och kreativa lärmiljöer bör belysas och forskas kring.

Grundutbildningen av arkitekter behöver förstärkas och utvecklas

Sveriges Arkitekter håller med om att grundutbildningens kvalitet är av stor betydelse och att utbildningen behöver stärkas och utvecklas. Vi stödjer förslaget kring professionens utvidgade kunskap. Det är av stor vikt att arkitektutbildningarna hela tiden är i takt med sin samtid. Arkitektens kärnkompetens är densamma men rollen förändras med tiden i och med att kompetenskraven förändras genom samhällsutvecklingen och genom att samhällsbyggandets spelplan förändras. Det ställer stora krav på utbildningsinstitutionerna att hela tiden säkerställa att utbildningen av arkitekter, landskapsarkitekter, inredningsarkitekter och planeringsarkitekter är relevant och aktuell, bland annat genom en stor insyn i både forskningsfältets och näringslivets utveckling. Ansvariga departement bör, tillsammans med utbildningsinstitutionerna, se över hur uppdrag är formulerade.

Men även antalet studieplatser behöver förstärkas väsentligt. Idag råder brist på arkitekter i Sverige. Arbetslösheten är i princip obefintlig och har varit låg åtminstone de senaste tio åren. Varken Sveriges Arkitekter eller STD-företagen ser att efterfrågan på arkitekter kommer minska framöver, tvärtom. Samhällsbyggandet blir allt mer komplext och investeringarna kommer att vara fortsatt höga. En översyn behöver göras med syfte att öka antalet utbildningsplatser och samtidigt garantera utbildningarnas kvalitet. År 2007 uppdaterades tilldelningen med en så kallad "design-prislapp" för att utbildningarna skulle nå upp till det kvalitetskrav som ställs på den gestaltande delen av utbildningarna vilken är mer resurskrävande. Idag behöver design-prislappen ytterligare förstärkas då den endast täcker 20-25 procent av de 75 procent gestaltande kurser som utbildningarna ger. Tilldelningen är dessutom baserad på 2007 års färre antal studenter.

Arbetet med den breddade rekryteringen, som är en angelägenhet för de allra flesta högskoleutbildningar, är viktigt att fortsätta. UKÄ pekar på att snedrekryteringen är ett faktum redan bland de som söker utbildningarna och att det därmed är viktigt att göra innehållet i utbildningarna mer attraktivt för andra grupper, vid sidan av mer och bättre kommunikationen kring vad arkitektutbildningen är. Sveriges Arkitekter tillstyrker ytterligare satsningar på en breddad rekrytering.

Det utbildas mycket få inredningsarkitekter i Sverige idag, högst ett tiotal inredningsarkitekter tränade i rumslig gestaltning examineras varje år. Samtidigt så minskar antalet yrkesverksamma eftersom många helt enkelt går i pension. De verksamheter som anställer inredningsarkitekter vittnar om en stor brist på utbildade och tränade inredningsarkitekter. Många anställer andra kompetenser som arkitekter eller designutbildade som får utbildas och tränas på arbetsplatsen.

Inredningsarkitektkompetens är efterfrågad av kunder och beställare och de arkitektkontor som bedriver en professionell inredningsarkitektverksamhet är

som regel mycket framgångsrika och ser en växande marknad framöver - om det finns kompetens som kan möta efterfrågan. Omställningen av befintliga lokaler till nya funktioner utgör idag cirka hälften av allt byggande, dvs i storleksordningen 100 miljarder per år.

Sverige är unikt med en femårig yrkesutbildning till inredningsarkitekt på högskolenivå vilket ger goda möjligheter till att utbilda inredningsarkitekter på en mycket hög nivå och specifikt för de behov som kommer att finnas i framtiden. I framtiden kommer inredningsarkitektens roll att vara mycket viktig. Kraven på till exempel arbetsplatser, offentliga miljöer och vårdanläggningar kommer att vara mycket höga. Höga krav kommer att ställas på lösningar på komplexa problem med många påverkande faktorer från teknik, ekonomi och humanism till funktionseffektivitet och miljöer som stöder specifika arbetssätt. Vissa specialistkunskaper kommer också att behövas för vissa funktioner, till exempel sjukhus.

Sveriges Arkitekter delar också utredningens mening att beställarkompetensen är helt avgörande för en bra slutprodukt. I dag ser vi att allt fler arkitekter arbetar som beställare åt en byggherre eller projektledare, en positiv utveckling. Detta viktiga yrkesval borde också få ett större genomslag i grundutbildningarna.

Forskningen behöver utvecklas

Sveriges Arkitekter tillstyrker utredningens förslag om fortsatt stöd efter 2016 till arkitekturforskningsmiljöerna och att förslaget att permanenta de nationella forskningsnätverk som finns inom arkitektur och design är av central vikt för att höja kompetensen inom fältet. Vi föreslår även ytterligare stödåtgärder för deltagande i internationella forskningsprogram i syfte att i större utsträckning internationalisera forskningen i Sverige.

Sveriges Arkitekter understryker behovet av forskning, innovation samt koncept- och tjänsteutveckling inom planering, gestaltning och styrning i tidiga skeden av samhällsutvecklingen mot en hållbar livsmiljö för alla där den kulturella dimensionen ges större tyngd än idag. Men förutsättningarna för att åstadkomma detta i samhällsbyggandet behöver förtydligas.

Sveriges Arkitekter anser också att det är av stor vikt att förstärka den praktisknära forskningen. Ett utvidgat anslag till innovativt byggande är bra och behovet av anslag av den här typen kommer med största sannolikhet att öka i framöver. Med hjälp av medel kan fler aktörer satsa på olika innovativa lösningar som triggar till nytänkande och pilotprojekt. Vi ställer oss också även bakom utredningens förslag om att reglerna för byggande i experimentsyfte bör ses över. Förslaget kan med fördel kopplas samman med forskning kring dess experimentens, vilket i sin tur kan leda till eventuella revideringar av regler. Nuvarande byggregler baseras till största delen på upp till 50 år gamla studier av funktion, användning och brukarbeteende.

Sveriges Arkitekter anser att det är viktigt att det finns fungerande stödsystem för demoprojekt och testbäddar där staten bör avsätta resurser för stora nationella demonstrationsprojekt. Sveriges Arkitekter vill dock poängtera att experiment, testbäddar och avsteg från regelverk inte ska vara ett sätt att minska samhällets ambitioner – som ofta manifesteras i lagar och regler - eller enbart vara ett sätt att kunna gå runt lagstiftningen.

Sveriges Arkitekters övergripande strävan är att det tvärvetenskapliga helhetsperspektivet gestaltad livsmiljö ska ges goda förutsättningar i forskning och utvecklingsarbete så att dess betydelse för att stärka innovation, demokrati

och en socialt, ekologiskt och ekonomiskt sammantaget hållbar utveckling lyfts fram och kan ligga till grund för de politiska prioriteringarna i forskningen.

Sveriges Arkitekter stöder utredningens förslag att göra en strategisk satsning på att befästa de försök med nationella forskningsnätverk inom arkitektur och design som gjordes inom den förra forsknings- och innovationspropositionen (SOU 2015:88, Kap 10.9.2) och en särskild forskningsutlysning inom perspektivet gestaltad livsmiljö.

Arkitekt- och teknik konsulternas betydelse för sektorns värdeskapande är på många sätt en förbisedd fråga i forskning, utveckling och innovation. Den långsiktiga utvecklingstrenden pekar dock entydigt mot att automatiseringen av produktionen leder till att de tidiga och kunskapsintensiva skedena i produktionen, där konsulterna i huvudsak sysselsätts, stadigt ökar i betydelse. Inom den fasta exportindustrin är detta redan ett faktum och i spåren av den globaliserade produktionen börjar nu teknik konsulterna utveckla erbjudanden där de på ett tydligare sätt även tar ansvar för sina tjänsters värdeskapande effekter för kunden. Det leder till en intern mobilisering kring företagets kunskapsförvaltning. Det behövs en strategisk satsning på forskning om den gestaltade livsmiljöns värdeskapande betydelse som stöd för utvärdering och bättre kunskapsunderlag i de offentliga demokratiska planeringen och den beredning av projekt i tidiga skeden som sker parallellt bland företagen.

Utredningen Gestaltad livsmiljö beskriver bara detta i mer allmänna ordalag som att utgå från människors behov och förutsättningar. Poängen ur forskningspolitisk synpunkt är att detta är de gestaltande designvetenskapernas sätt att underlätta samordning och syntes av de olika delaspekterna, främst sociala, tekniska, ekologiska och ekonomiska, för ett effektivt möta hållbarhetsutmaningarna i deras mångfald och komplexitet – och med en stark anknytning till platsens förutsättningar. Detta kan jämföras med andra praktiska vetenskaper som medicin eller ekonomi där det är resultatet och effekterna för människors hälsa eller samhällets välfärd som är det yttersta måttet på kunskapernas kvalitet. Därför behövs ett ökat fokus på metoder för att integrera så många olika hållbarhetsaspekter som möjligt i utvecklingen av vår gemensamma livsmiljö med stöd i en god gestaltning.

I utredningen betonas att det innebär att en mängd olika discipliner och fackmyndigheter behöver bidra till kunskapsutvecklingen inom perspektivet gestaltad livsmiljö. Den gestaltade livsmiljön anses dessutom kräva en nära samverkan mellan högskola, samhälle och näringsliv för att ge effekter i den byggda miljön och en plattform med myndighet att samla de olika aktörerna kring en gemensam agenda.

Sveriges Arkitekter delat utredningen analys att en särskilt en satsning på social innovation ur ett rumsligt perspektiv är en betydelsefull väg för att lyfta perspektivet gestaltad livsmiljö och den betydelse som utredaren ger demokrati och medborgarnas delaktighet för den byggda miljös utveckling på nationell nivå. Detta kan understrykas att den rumsliga organiseringens betydelse för rättvis resursfördelning, folkhälsa och integration har hittills blivit bristfälligt belyst av forskningen. Det finns också stora behov av metodutveckling för ökad delaktighet och samverkan mellan olika kompetenser och aktörer i förändringen av den fysiska livsmiljön kring dess sammantagna uttryck, representativitet och gestaltning.

De organisatoriska förslag i utredningen framstår som otillräckliga och behöver belysas ytterligare när det gäller förutsättningarna för forskningsfinansiering i Sverige och ansvarsfördelningen i staten och mellan offentligt och privat.

Lagstiftning

Sveriges Arkitekter delar utredningens uppfattning om att det inte finns anledning att förändra utformningsbestämmelserna i PBL även om frågan om rumsliga kvaliteter inte alltid enligt vår mening för det utrymme den behöver. Den formulering som nu gäller tillkom i samband med lagändringen 2010 och det saknas tillräckligt många rättsfall för att bedöma om gällande formuleringar inte uppfyller syftet med bestämmelserna. Rent allmänt kan dock konstateras att inrättandet av mark- och miljödomstolar med sin tekniska kompetens inneburit att gestaltungsfrågorna fått en helt annan tyngd i den rättsliga prövningen.

Däremot skulle det för såväl rättstillämpningen som det nödvändiga samtalet om gestaltungsfrågor mellan kommuner, medborgare och byggherrar vara värdefullt om Boverket utarbetade en vägledning som på ett pedagogiskt sätt kunde lyfta diskussionen på ett distinktare sätt genom att redovisa användbara begrepp och förklaringar på vad en god eller värdeskapande gestaltning innebär. Det finns goda erfarenheter från kulturmiljösektorn där landets länsantikvarier gemensamt utarbetat ett motsvarande underlag.

Många kommuner arbetar med så kallade gestaltungsprogram i anslutning till detaljplanearbetet. Syftet är att skapa en gemensam värdegrund mellan kommun och exploatör. Stundtals försöker kommunerna göra programmen mer eller mindre bindande genom en särskild planbestämmelse eller som en del av ett genomförandeavtal. Gestaltungsprogrammets rättsliga ställning är oklar då det såvitt vi känner till aldrig prövats av domstol.

Uppenbart fyller gestaltungsprogrammen en viktig funktion i planprocessen. För att tydliggöra dess rättsliga ställning skulle man kunna föra in dessa i PBL-lagstiftningen. En tanke skulle kunna vara att göra dem frivilliga för kommunerna på motsvarande sätt som gäller för detaljplaneprogram. Samtidigt bör man tydliggöra att gestaltungsprogrammen inte har någon rättsligt bindande verkan utan enbart utgör ett underlagsmaterial till vägledning för att tolka detaljplanen i genomförandeskedet.

Sveriges Arkitekter är fack- och branschorganisationen för alla Sveriges arkitekter, inredningsarkitekter, landskapsarkitekter och planeringsarkitekter. Förbundet har över 12.700 medlemmar och ansluter cirka 95 procent av alla yrkesverksamma arkitekter i Sverige.